

Metafizična inteligenca in pesnik prekucuh

Tomaž Šalamun: *Morje*, Nova revija, Ljubljana 1999

Zastavimo si pomembno vprašanje: čemu je vredno hoditi v Šalamunovo poezijo? Kaj lahko zase potegnemo iz njegovega morja, kaj lahko najdemo za svoj svet v njegovem gozdu? Morje in gozd nikakor nista *samo* pesniški besedi, ker sta sinonima za tisti del človekove psihe, v katerega globine luč ega ne posveti, kar pa nikakor ne pomeni, da ni poln dogajanja. Celo več. Nenehno je na prav poseben način povezan s celim pesniškim telesom.

Res je, vse od *Romanja za Maruško* (1971) trga platno, na katero je po večini urejeni svet projiciral svojo polovično, zavestno sliko. Kako dolgo je bil kamen zavaljen na Kosovelovem grobu, kamen vede, ki je Šalamuna "pokopala" prej, preden je "umrl"? Kako dolgo je čakal Kosovel, da je vstal? Dupliciranost slučaja je: *Ti si moj kamen, Kosovel*. (55)

Kolikor je vizionarstvo prisotno, izhaja iz stika z nezavednim, ki je hkrati tudi pogled v brezno, kar seveda iritira občinstvo. Pogledi so tako za pesnika kakor za bralca začudeni, boleči, osupli, zgroženi in modri – z eno besedo, globoki. Senzibilnost oziroma moč bralca in pesnika ne smeta biti v prevelikih disproporcijah, sicer se zgodi, da bralčeva duša zbeži, ko bi se morala poglobiti.

Soočanje z nezavednim, torej to, kar Šalamunova poezija že trideset let ponuja, zahteva več, kot je bila sposobna dati uradna literarna veda treh generacij, ki ga odpravi s t. i. protejskostjo ali pa ga podreja obravnavi ekstremno teoretične znanosti, ki je žal izcizelirala razum samo zato, ker ji primanjkuje čuta in oči za poezijo. Zato se ovija v tesne racionalistične sisteme, ki v glavnem skrbijo bolj za status same znanosti in dosti manj za bistvo poezije.

Psihološke in socialne posledice *Pokra* (1966) so zarezale pesnikovo osebnost močnejše, kot bi bilo prav, zato so ga scela pognale v mimikrijo. Njegova demokratična psiha mu je ponudila zavetje videzov, da bi zmedel površneže in oportuniste.

Pesnika so ožigosali za prekucuha – kaj naj bi bilo bolj izzivalnega kot ledina kritične pozornosti, bolj predrznega za tiste, ki so v svoji revolucionarni mladosti dejansko prekucnili vse vrednote na glavo – in jezikovnega ekstenzivneža – kaj hujšega za vse one, ki so dopuščali samo nadzorovane meje, določeno formo in duha predpisanih mitov.

Šalamun je gledal okoli, sporočal, kako nam primanjkuje zahtevnih standardov, javnost pa je gasila njegove vulkane, tako da je nad njimi izobešala deklasirane oznake: *destrukcija, brezzvezna igra, neprizadeto popisovanje*. Pri Šalamunu uradni bralci nenehno na svoj način težijo k temu, da dokažejo ali pa vsaj namignejo, kako se zafrkava.

Toda pesniški podvig, ki si ga je izbral, je bil in je resnično nevaren. Ne samo zaradi sovražnikov modernizma (Vidmar & Co.), graditeljev socializma in zaležane literarne kritike. Iz leta v leto je postajal popolnejši *Da per tutto*, ki se ga ni dalo stlačiti v interpretativne mreže, modele in postopke. Nevaren je postal tudi samemu sebi, čeprav danes dejansko zelo dobro obvlada večšino, da se z amalgamom percepcije in imaginacije spremeni v tako rekoč vse mogoče in se izogne zasliševalcem.

Proces, ki nastane, dela široko vrtino v kolektivno nezavedno. V glavnem mu vsebine uspeva odlično obdelati z dimenzijami zavesti. Prav to pa je velika in enkratna umetnost.

Junak, ki se potaplja v temo oceana in se vrača živ, heroj, ki odhaja v noč gozda in se vrne s kelihom, ne, ta ni rimač, ta je pesnik.

Slovenske okoliščine so pesnika žal nenehno silile v depresijo in mu na ta način slabile ego, zato intenzivnost zavesti niha in uveljavlja skupno nastopanje percepcije in imaginacije. Trpljenje in veličina slonita na dejstvu, da se nasprotni načeli dotikata. Potencialna razlika, ki je med njima, pa zahteva, da zdrži tenzijo. Tu se dela njegova pesniška kondicija. Moderna kakor postmoderna doba nimata nikakršnega posluha za spravo nasprotij v združujočem zlatu, permissivnost je omogočila absolutizem razuma in realnosti, oboje skupaj pa ne prenese nikakršne metafizične inteligence, ki vleče črto kakor Šalamun in piše *facit*.

Pri ljudeh, torej tudi pri bralcih, so razumu nasprotne sile potlačene v rustikalnost nezavednega, kjer uklenjene in zavržene neopazno pripravljajo spopad, o katerem pa pesnik že desetletja poroča in na ta način vizionarsko kaže delo, proces, ki nas vse čaka. Kdor si upa trditi, da v Šalamunovih pesmih zadnjih trideset let ne vidi nenehnega spopada med biološkimi in moralnimi silami, ni pameten človek. Razlaganje njegovih pesmi na ravni emblematike je le priznanje, da za razlagalca globinska psihologija ni pozornosti vredna veda, kar pa še zdaleč ne pomeni, da je tudi za pesnika ezoterika izraz primitivnega in zaostalega naziranja.

Še nekaj je. Če bi raziskovali širine posameznih slovenskih humanističnih ved, bi morali ugotoviti, da misli pionirjev slovenske umetnostne zgodovine niso bile nikoli tako izrazito determinirane, kakor so bile ideje komparativistov in slavistov. Študij umetnostne zgodovine je bil za Šalamuna eksistencialna izkušnja. Ker ni bil povprečen, ampak obetaven študent, je zaradi svobode zavil v poezijo. Tiste svobode, brez katere lahko človek po petindvajsetem letu, če jo izgubi, samo še regresira. Toda nobena trajna pot nazaj ni mogoča. Ne nazaj k naravi in ne nazaj domov. Samo naprej, v še večjo disociacijo, v še večja nasprotja, ki čakajo, da jih integriramo v sebi in se tako individuiramo. Tudi simboli so tisti, ki so od nekdaj odpirali duha, kajti definirana sakralnost likovne umetnosti je neprimerljiva z mero, s katero se srečamo v literaturi. Čim ožje gledaš, prej izgubiš smisel.

Kakor psihoterapevt ne razlaga sanj z uporabo slovarja, tako moramo tudi umetniški izdelek postaviti v središče pozornosti in dovoliti, da se okoli njega

zavrti vse naše znanje in ves naš psihizem, ki se požene v tek prav zaradi določenih pesmi.

Spoznanje, ki ga prinašata tako bogat umetnik kakor resen znanstvenik, pa je tako, da se je nespametno umikati t. i. neverjetnim idejam.

Če se ezoterika, oziroma duša, sme sproščeno sprehajati med kuharskimi knjigami in budističnimi templji, med bolniškimi posteljami in med besedami starih krščanskih očetov, se prav gotovo sme tudi med verzi. Ne med katerimi koli, ampak med tistimi, ki so dovolj debeli, da gredo vanje dvojnosti kač in kril, dvojnosti nagonov in duha, instinkt in izpeljava in s tem tudi vse neskončne možnosti človekove uresničitve.

Šalamunove pesmi pričakujejo razširjen instrumentarij, respektiranje močnejših sil, kakor so nezavedno, instinkt, duh, hkrati pa spoštovanje pesmi, v katerih pesnik poskuša najti pravi način ravnanja s temi silami notranjega življenja. Trideset let se trudi, raziskuje, kako najti pravi odnos med zunanjimi in notranjimi zahtevami, in na ta način ne razkriva samo svoje usode in usode slovenstva, ampak tudi dušo vsega človeštva.

Morje je predzadnja Šalamunova zbirka (marca letos je izšla knjiga *Gozd in kelihi*), decentno jo je oblikoval Peter Skalar, uglašeno z zbirko Samorog, spremno besedo je napisala Tea Štoka.

Zbirka kaže veliko težnjo po formalni urejenosti, vse pesmi so naslovljene, če so kitice, so trivrstičnice, tudi sonet ni izostal, vsebina v urejenih oblikah je ekstremno boleča, polna eksistencialne problematike in razočaranj vseh vrst, skratka taka, ki se ji je potrebno približevati z naklonjenostjo in široko pazljivostjo.

Samo če se v *Morje* čustveno vpletemo, se ne bomo izognili njegovi lepoti.

Pesnik je živel, kakor ga je vlekló, po nuji, prisili, arhetipu, kar je omejevalo in celo onemogočalo individualni tempo in izbor. Pomanjkanje zavestnih odločitev po pravilu prinese dvom o samorealizaciji in neznosno vprašanje, ali je kaj originalnega, ali bo kaj ostalo.

Meni manjka to, kar sem urgel proč. / Teža odtisa. (9) Čeprav je tako drugačen in čeprav sta tu moč in svetloba zrelih let, ne čuti, da je zares individualen. Strah, da bo vse zavrženo, ni ne majhen ne neupravičen niti nov:

Slovenija, če me izgubiš, ti bom zameril do / smrti. (Maske, 1980)

Nestrinjanje s svojim statusom je očitno, nikogar ni, ki bi zares doumel hirearhijo, ki jo uveljavlja, saj z njo uveljavlja slovensko poezijo, slovenskega duha: *Vedno, ko se kregam, je zato, ker hočem / končno odbaciti tiste čipke pod steklom, / žalostne dokumente stisnjenih časov, ko se / ženskam blede doma, moški kopljejo rudo / in nihče nima pojma, kaj je Versailles.* (60)

Polno situacij pesnika sili v nemogočo lego, ki povzroča zastajanje čustev. Zato se po njegovem svetu razrašča mah, ki je gozdna, elementarna, vodena zadeva: *Mah pa se je vklokotalaval in izklokotalaval, / risal izohipse.* (35) Mah nosi pomen, ki je ob še nekaterih drugih v knjigi *Morje* izrazito izpostavljen, mah, ki je po pogojih

nastajanja blizu svetu dvoživk, svetu psihopomposa, ki pelje dol. Temu mahu, v katerem ni nič pokončnega, saj po njem hodiš, pa se zoperstavlja svila:

– *V Graalu ropotajo med oljem. / Metka jih je klicala svila! svila! / in jim odsekala glavo. (15)*

– *Štirinožec najprej uporablja vse / štiri noge, teče po zemlji. / Grm praska, kako potepta, zdaj to, zdaj / ono, ampak kaj stopi v svilo / reže lima, še na zemlji? (17)*

– *Taščica veže blede vijoličasto svilo. (34)*

– *Spominjal me je na Pirjevca. / Čarovniška kapa, plašč, podložen z vijoličasto / svilo, prihit lunin krajec in zvezde. (80)*

– *Kaisarion, v rožasti / svili, s hiacintami, je bil poetičen. (82)*

– *Verjamem v svilene čeke in pauvrete. (84)*

– *Mi smo črno, veliko, ognjeno / salo, ki tišči, tišči, dokler se z jezikom / ne dotakneš svile in lima, spoznaš potnika. (90)*

Ne poznam nobene pesniške zbirke Tomaža Šalamuna, v kateri bi se en sam osebni duhovni žargonizem tako bogato razrasel, kakor se je tukaj *svila*.

V tem kratkem zapisu je mogoče samo namigniti, da se močno nevarnemu potapljanju, približevanju smrti, instinktivno zoperstavlja poteg navzgor, ki ga kakor *svila* zaznamuje tudi njegov rod. In seveda otroštvo. Šalamunov rod, poreklo je tematika, ki se konstituira vse od *Pokra* do danes. Potrebuje ga, ker ga krepi, in obratno, zato je v desetletjih postal skoro prosojen, kakor redkokateri. Rod, osvobojen paranoičnega prikrivanja, mu lahko resnično služi. Hkrati je vzorec, da bi lahko služil tudi nam in svetu, če bi ga tudi mi sami sebi znali narediti transparentnega. Duhovnega. Čeprav je bila v realnosti prisotna genetska tragedija neke določene veje in trije grobi posegi Ljubljane v njihovo družino, ostaja rodovina tista tema, ki je v *Morju* prav na določen način podčrtana:

Ladini, / marani, sefardi imamo več topega / in gostega spomina kot aškenazi. (10)

Ta rod, ki mu omogoča poetološko temo in eksistencialne preizkuse, se v njem podpisuje s slovenskostjo, s katero bi želel oblikovati svet.

O Bog, kdaj bo nastopil dan, ko bom / lahko svet tako oblikoval s svojo / slovenskostjo. Se šel goste, močne igre. (10)

Kdor pri Šalamunu še ni našel eksistencialne tematike, je žal ni sposoben videti. K rodu spada tudi problematika trajanja. *Mana* je pesem, ki takoj na začetku orje čas, tako da njegov humus prihaja na površje. V nezavedni, kolektivni gmoti, *v morju je speča uta*, neindividueirana osebnost, zaznamovana s *fikusom*. *Ficus religiosa* je drevo sveta, ki povezuje zemeljsko in metafizično. Gigantsko nalogo sprejema v trenutku, ko lahkota pada in se v zaostrenih okoliščinah zave, da je pod drevesom spoznanja. Obdobje *razvihrane svetlobe las* se ne more več podaljšati.

Čeprav se v tem zapisu nikakor ne morem dotakniti vsega, česar bi se rada, naj zaključim s tem, kar ponuja pesem *Grič*, ki je dejansko sveta gora, iskanje

najvišje točke v pokrajini. Pesnik jo je lakonično poimenoval grič, jo pomanjšal, ker ve, kolikšno je nasprotovanje bojujočih si načel.

Prodajalec novic, *kolporter*, je doživel kačji pik, sprostitutev energije, ki je hkrati napovedovala arhetip junaka. Bil je iz iste generacije kakor mnogi, ki jim ni bilo potrebno individuuma poriniti v konspiracijo: *Bil sem / Primoževa generacija, sošolec, veselje / imam z otopelostjo*. Smrt je zalepila novice iz sveta, zato se je oglasil notranji svet, ki tu govori z ženskim glasom anime:

Se muckaš? / Si dobro spala? Si gledala kakšen / kino? Si že odvrгла brisačo? Mihi tibi / voluta. Seveda! Meni in tebi zaželeni stvari! Notranjemu, neznanemu svetu svoje in zunanjemu tudi svoje.

Delo na sebi je vstopanje, težko drsenje tja in nazaj, ki ga večina doživi šele, ko umrejo. Notranja arhetipična ženska ima veliko podob, saj energetsko obvlada velik del človekovega nezavednega sveta, hkrati pa tudi ustvarjalnost in vsakdanje banalnosti. *Ljubica bela, pridkana* ga pusti, ko se vzpenja. Kadar ji *galebi poserjejo kapo*, je *buča, sneg v jabolku*, / *zvonček, ki se je zmotil, ker si prišla po / soseda, NKVD*.

Puh v njegovih zobeh, torej neka posebna milina v njegovi agresivnosti, je tisto, kar mu omogoča, da ima dve srajci: *Tisto, ki poka, in tisto, ki se topi v ustih*. Dve osebnosti, ki ju srajci določata, dve osebnosti, ki mu omogočata, da se ne zruši.

Zelo zgodaj mu je bil napovedan arhetip junaka, ki ima vedno isto dolžnost: združevati nebeške in zemeljske sile. Težak položaj za skrajno možnost individualizacije. Uresničitve. Postopek individualizacije vedno poteka v liniji, ki je blizu smrti. Kako naivno, kdor verjame, da bi tak proces lahko potekal samo na nivoju forme, jezika. Jezik se pri Šalamunu rad prehitro enostavno razume, kot nekaj, kar se je osamosvojilo in po principu ugodja zadovoljuje vse impulze, ki se ga dotaknejo. Žal so res mnogi potencialni pesniki, večji del kritike in literarne vede podlegli njegovemu svežemu jeziku. Res, jezik ne more biti nekaj vodilnega, tisto, čemur bi se prilikovalo funkcije zavesti. Še celo ne najprej jezik in nato nezavedno. Jezik je koža, ki navzven izraža in obdaja ves organizem. Če je treba, lahko diha kakor pljuča in čisti kri kakor jetra, toda nikoli ne more duše retrogradno voditi nekam, kamor sama ne more. Kadar pa jo, ni jezik, ampak mantra.

Geneza Šalamunovega junaštva ni bila ekstrovertirana predvsem v vojaški dolžnosti in bojvniški strategiji, čeprav so tudi pesmi, ki pričajo o tej moči, ampak v konfliktnem razmerju psihe in iskanju zmage nad samim seboj.

Meta Kušar

